

ความรู้โรคพิษสุนัขบ้าสำหรับประชาชน

พญ. ดวงพร ตุงศ์สมบูรณ์

รศ.พญ.วณัฏฐา พงษ์สามารถ

สมาคมโรคติดเชื้อในเด็กแห่งประเทศไทย

โรคพิษสุนัขบ้าคืออะไร

โรคพิษสุนัขบ้าหรือโรคกลัวน้ำเป็นโรคที่ติดต่อกันจากสัตว์สู่คน มีอันตรายร้ายแรงถึงชีวิต ผู้ที่เป็นโรคพิษสุนัขบ้าจะเสียชีวิตเกือบทุกรายเนื่องจากในปัจจุบันยังไม่มียาที่ใช้ในการรักษา แต่เป็นโรคที่สามารถป้องกันได้โดยการฉีดวัคซีน

ในแต่ละปีองค์การอนามัยโลกรายงานผู้ป่วยเสียชีวิตจากโรคพิษสุนัขบ้ามากกว่า 60,000 รายทั่วโลก โดยพบมากในประเทศแถบเอเชียและแอฟริกา และแม้ว่าทุกคนจะมีความเสี่ยงต่อโรคพิษสุนัขบ้าแต่ร้อยละ 40 ของผู้ที่ถูกสุนัขบ้ากัดเป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี สำหรับในประเทศไทยมีรายงานคนถูกสัตว์กัดหรือข่วนมากกว่า 1 ล้านคนต่อปี และสถิติของสำนักกระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข ในช่วงปี พ.ศ. 2554-2558 มีรายงานผู้ป่วยเสียชีวิตจากโรคพิษสุนัขบ้า 5-7 รายต่อปีแต่ในปี พ.ศ. 2561 เพียงประมาณ 2 เดือนมีรายงานผู้ป่วยเสียชีวิตจากโรคพิษสุนัขบ้าแล้วถึง 3 รายร่วมกับตรวจพบสัตว์ติดเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าแล้ว 251 ตัว ซึ่งสูงกว่าระยะเวลาเดียวกันของปีที่ผ่านมาถึง 1.5 เท่า พบมากที่สุดในส่วนที่เรียกว่า ร้อยละ 90 ตามมาด้วยแมว และโคตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน 13 จังหวัดซึ่งกรมปศุสัตว์ได้ประกาศเขตโรคระบาดพิษสุนัขบ้าพื้นที่สีแดง คือ จ.สุรินทร์ ชลบุรี สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา น่าน บุรีรัมย์ อุบลราชธานี เชียงราย ร้อยเอ็ด สงขลา ระยอง ตาก และศรีสะเกษนอกจากนี้ยังต้องเฝ้าระวังโรคระบาดพิษสุนัขบ้าในอีก 42 จังหวัดโรคนี้จึงนับเป็นปัญหาสาธารณสุขที่มีความสำคัญยิ่ง

คนติดโรคพิษสุนัขบ้าจากสัตว์ชนิดใดบ้าง

โรคพิษสุนัขบ้าติดต่อโดยการสัมผัสกับน้ำลายจากการถูกกัด ข่วนหรือเลียบริเวณที่มีบาดแผลรอยถลอกหรือรอยขีดข่วนบาดแผล หรือเลียถูกบริเวณเยื่อเมือกตา หรือปากเป็นต้น นอกจากนี้การชำแหละซากสัตว์หรือรับประทานผลิตภัณฑ์ดิบจากสัตว์ที่เป็นโรคพิษสุนัขบ้าก็สามารถติดโรคได้

โรคพิษสุนัขบ้าพบได้ในสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมหลายชนิด เช่น สุนัข แมว ค้างคาว วัว ลิง ชะนี กระรอก กระต่าย รวมถึงหนูเป็นต้น แต่พบว่าสุนัขและแมวเป็นสัตว์ที่นำโรคพิษสุนัขบ้ามาสู่คนได้บ่อยที่สุดในประเทศแถบเอเชียและแอฟริกา แม้ว่ารายงานจากสำนักควบคุมป้องกันและบำบัดโรคสัตว์ กรมปศุสัตว์ในประเทศไทยในปี พศ. 2556 พบว่าสัตว์ที่ตรวจยืนยันพบเชื้อพิษสุนัขบ้าส่วนใหญ่ไม่เคยได้ฉีดหรือไม่ทราบประวัติการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า แต่ร้อยละ 9.2 ของสัตว์ที่ยืนยันเป็นโรคพิษสุนัขบ้ามีประวัติการได้รับเคยได้รับวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้ามาก่อน

อาการของโรคพิษสุนัขบ้าในคนเป็นอย่างไร

หลังได้รับเชื้อโรคพิษสุนัขบ้าผู้ป่วยจะแสดงอาการป่วยโดยเฉลี่ยประมาณ 3 สัปดาห์- 3 เดือนในบางรายอาจใช้เวลานานหลายปีกว่าจะมีอาการก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นกับตำแหน่งที่ถูกกัด ขนาด จำนวนและความลึกของบาดแผลรวมถึงภูมิคุ้มกันของคนที่ถูกสัตว์กัด

ผู้ป่วยจะมีอาการของโรคพิษสุนัขบ้าเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1. **ระยะเริ่มต้น**ผู้ป่วยจะมีอาการที่ไม่เฉพาะเจาะจง เช่น ไข้ เจ็บคอ ปวดศีรษะ เบื่ออาหาร ปวดเมื่อยตามตัว หนาวสั่น คลื่นไส้ อาเจียน กระวนกระวายนอนไม่หลับ ในบางรายอาจมีอาการเจ็บ เสียวแปลบคล้ายเข็มทิ่ม หรือคันอย่างมากบริเวณที่ถูกกัด ซึ่งเป็นลักษณะที่จำเพาะของโรคระยะนี้มีเวลาประมาณ 2-10 วัน
2. **ระยะที่มีอาการทางสมอง** ผู้ป่วยจะมีอาการสับสน วุ่นวาย กระสับกระส่าย อยู่ไม่นิ่ง กลืนลำบาก รวมถึงกลืนน้ำ อาการจะเป็นมากขึ้นหากมีเสียงดัง หรือถูกสัมผัสเนื้อตัว จากนั้นผู้ป่วยอาจมีอาการชักและเป็นอัมพาต ระยะนี้มีอาการประมาณ 2-7 วัน
3. **ระยะท้าย**ผู้ป่วยอาจมีภาวะหายใจล้มเหลว หัวใจหยุดเต้น โคมา และเสียชีวิตในเวลาอันสั้น

ควรปฏิบัติอย่างไรเมื่อถูกสัตว์กัด

1. รีบล้างแผลให้เร็วที่สุดด้วยสบู่และน้ำสะอาดหลายๆครั้งนานอย่างน้อย 15 นาที ล้างทุกแผล และล้างให้ลึกถึงก้นแผล แล้วเช็ดแผลให้แห้ง ใส่ยาฆ่าเชื้อ เช่น โพวิโดนไอโอดีนเป็นต้น บริเวณแผล
2. จดจำลักษณะและสังเกตอาการสัตว์ที่กัด รวมทั้งสืบหาเจ้าของ เพื่อสอบถามประวัติการฉีดวัคซีนป้องกันพิษสุนัขบ้า และสังเกตอาการสัตว์ที่กัดเป็นเวลา 10 วันถ้าสัตว์ไม่มีอาการผิดปกติอาจไม่ใช่โรคพิษสุนัขบ้า แต่ถ้าสุนัขตายให้นำซากมาตรวจ
3. ไปพบแพทย์ทันทีพร้อมนำสมุดวัคซีนหรือประวัติการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าและบาดทะยักไปด้วย เพื่อรับการป้องกันรักษาที่ถูกต้อง ถ้ามีความเสี่ยงต่อโรคพิษสุนัขบ้า อาทิ เช่น ถูกกัดหรือข่วน แพทย์จะพิจารณาฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า รวมถึงวัคซีนป้องกันบาดทะยัก และยาฆ่าเชื้อ นอกจากนี้ในกรณีที่มีโอกาสติดโรคพิษสุนัขบ้าสูง แพทย์อาจพิจารณาให้ภูมิโกลบูลินซึ่งมีภูมิคุ้มกันโรคพิษสุนัขบ้าร่วมด้วย โดยวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าจะฉีดประมาณ 3-5 ครั้ง เป็นวัคซีนมีความปลอดภัยสูงสามารถฉีดได้ทุกวัย รวมทั้งในเด็กและสตรีมีครรภ์ วัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้ามีประสิทธิภาพสูงหากไปรับการฉีดตรงตามแพทย์นัดทุกครั้ง

จะป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าได้อย่างไร

เนื่องจากโรคพิษสุนัขบ้าเป็นโรคที่ไม่มียาที่ใช้ในการรักษา และถ้าติดเชื้อจะเสียชีวิตเกือบทุกราย ดังนั้นการป้องกันไม่ให้เกิดโรคจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยมีแนวทางในการป้องกันดังนี้

1. ควบคุมไม่ให้สัตว์เป็นโรคพิษสุนัขบ้า
 - พาสัตว์เลี้ยงไปฉีดวัคซีนป้องกันพิษสุนัขบ้าตามกำหนด และฉีดซ้ำทุกปี
 - ไม่ปล่อยสัตว์เลี้ยงไปในที่สาธารณะ ทุกครั้งที่จะนำสุนัขออกนอกบ้านควรอยู่ในสายจูง
 - ไม่นำสัตว์ป่ามาเลี้ยง
2. หลีกเลี่ยงไม่ให้ถูกสัตว์กัดโดยไม่แหย่ หรือรังแกให้สัตว์โมโห รวมทั้งไม่ยุ่งหรือเข้าไปใกล้สัตว์ที่ไม่รู้จักหรือไม่มีเจ้าของ
3. ถ้าถูกสัตว์กัดแล้ว ควรปฏิบัติตามคำแนะนำข้างต้น
4. พิจารณาการฉีดวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าแบบป้องกันล่วงหน้าในผู้ที่มีความเสี่ยงสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ประกอบการอาชีพที่มีความเสี่ยงในการสัมผัสโรคพิษสุนัขบ้า ได้แก่ สัตวแพทย์ ผู้ที่มีอาชีพเลี้ยงและขายสัตว์ เป็นต้น ผู้ที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลที่มีการระบาดของโรคพิษสุนัขบ้า ซึ่งอาจทำให้การเข้าถึงวัคซีน การตรวจทางน้ำเหลือง รวมถึงการมารับวัคซีนกระตุ้นตามนัดทำได้ยากลำบาก หรืออาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีแหล่งรังโรคของโรคพิษสุนัขบ้าในสัตว์ป่า รวมถึงเด็กที่เลี้ยงสุนัขและแมว เป็นต้น ควรปรึกษาแพทย์เพื่อรับวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้าแบบป้องกันล่วงหน้าโดยฉีด 2 ครั้ง ห่างกัน 7 วันและเมื่อถูกสัตว์กัดจะต้องฉีดวัคซีนกระตุ้นซ้ำอีก 1-2 ครั้ง โดยไม่จำเป็นต้องฉีดอิมมูโนโกลบูลินซึ่งอาจเกิดปฏิกิริยาแพ้ และเจ็บปวดเวลาฉีดรอบแผลร่วมด้วย

ประเทศไทยได้กำหนดเป้าหมายเป็น “พื้นที่ปลอดโรคพิษสุนัขบ้า” เพื่อกวาดล้างโรคพิษสุนัขบ้าให้หมดไปจากประเทศไทยให้ได้ภายในปี 2563 ตามข้อตกลงขององค์การอนามัยโลก องค์การโรคระบาดสัตว์ระหว่างประเทศ และองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติหากปฏิบัติได้ตามนี้เชื่อว่าทุกคนน่าจะปลอดภัยจากโรคพิษสุนัขบ้า

เอกสารอ้างอิง

1. WHO. Rabies vaccines and immunoglobulins: WHO position 2017, Available from http://www.who.int/rabies/resources/who_cds_ntd_nzd_2018.04/en/
2. โอฟาร์ พรหมลิขิต, อัจฉรา ตั้งสถาพรพงษ์, อุษา ทิสยากร, บรรณานิการ. วัคซีน. กรุงเทพฯ: นพชัยการพิมพ์; 2558, 209-227.
3. วีระชัย วัฒนวีระเดช, อัจฉรา ตั้งสถาพรพงษ์, กุลกัญญา โชคไพบุลย์กิจ, บรรณานิการ. คู่มือวัคซีน 2016-2017 และปัญหาที่พบบ่อย. กรุงเทพฯ: บริษัทบียอนด์ เอ็นเทอร์ไพรซ์ จำกัด; 2558, 393-413

4. สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. DDC Watch ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 มีนาคม 2559: โรคพิษสุนัขบ้า ภัยร้ายใกล้ตัว, Available from <http://203.157.15.110/boe/getFile.php?id=MzQ4&lbt=YmZk&rid=ZmlsZXNfdXBsb2FkL25ld3M>
5. สำนักโรคติดต่อทั่วไป. คู่มือโรคพิษสุนัขบ้าและลดความเสี่ยงจากการถูกสุนัขกัด, Available from <http://r36.ddc.moph.go.th/r36/uploads/document/51fffc9e410c4.pdf>
6. สำนักโรคติดต่อทั่วไป. แนวทางเวชปฏิบัติโรคพิษสุนัขบ้า และคำถามที่พบบ่อย ปี 2556, Available from <http://thaigcd.ddc.moph.go.th/knowledges/view/171>
7. สำนักระบาดวิทยา. Disease surveillance: Rabies, Available from <http://www.boe.moph.go.th/boedb/surdata/disease.php?ds=42>
8. สำนักโรคติดต่อทั่วไป/ สำนักสื่อสารความเสี่ยงฯ กรมควบคุมโรค <https://odpc7.ddc.moph.go.th/archives.php?group=ข่าวสารเพื่อสื่อมวลชน&no=1667>